
ŽRTVOVANA CRNA GORA (1916 - 1918)

Slobodan Jovanović

On 19 January 1916, at 3 p.m. King Nikola I Petrović Njegoš of Montenegro left from Podgorica to Shkodra, from where he continued his journey through Medua to Italy and France – never to return to Montenegro again. Three ministers who stayed in Podgorica together with King's son Mirko decided to suspend the retreat of the Montenegrin army and to dismiss troops and send them home, believing that on the basis of Article 16 of the Constitution they had the right to function as a government.

Kralj Crne Gore, Nikola I Petrović – Njegoš, 19. januara u 15 časova otišao je iz Podgorice u Skadar, odakle će preko Medove nastaviti put u Italiju i Francusku – da se nikad više ne vrati u Crnu Goru. Tri ministra koji su ostali u Podgorici, zajedno sa kraljevim sinom Mirkom, smatrajući da na osnovu člana 16. Zemaljskog ustava imaju pravo da funkcionišu kao vlada, donose odluku da se obustavi povlačenje crnogorske vojske i da se ona raspusti kućama. Naredba o raspuštanju (br. 128) saopštena je vojsci 21. januara 1916. godine, u 15 časova. Kraljevina Crna Gora je ostala u statusu zaraćene strane, jer je kralj Nikola odbio da izda punomoćje „krunjoj Vladi“ u domovini da potpiše ugovor o miru. Kralj Nikola napustio je Crnu Goru bez vojske,

ali i bez ugleda kod saveznika, kompromitovan i osumnjičen da ima neke tajne dogovore s neprijateljima, teško optužen za izdaju savezničke stvari. Carska Rusija je već odavno potpuno usvojila gledište o ujedinjenju Crne Gore i Srbije. Prema njenoj zamisli, Srbija je trebalo da Bugarskoj ustupi dobar dio zemljišta oslobođenog u Balkanskom ratu 1912/1913. godine. Zauzvrat, Srbija je trebalo da dobije Crnu Goru, a time i željeni i potrebni joj izlaz na more. Već tokom 1916. godine među velikim silama je postignuta saglasnost o pripajanju Crne Gore Srbiji. Postoji zabilješka Lojd Džordža¹ iz 1917. godine u Forin Ofisu, parafirana od Edvarda Greja², Artura Nikolsona³ i Roberta Sesila⁴, kao posljedica propagandne kampanje prema Crnoj Gori i kralju Nikoli, u kojoj piše: „Crna Gora svakako ne zaslužuje išta od obećanja koja se daju Belgiji i Srbiji.“ „Crnogorska politika, ni u koje doba vrlo pouzdana, nadmašila je sama sebe u dvoličnosti od početka rata i pokazala se očito neprijateljska saveznicima. Nema sumnje da su kralj Nikola i njegovi ministri bili u izravnoj vezi s Austrijcima (...). Zato kralj ne zaslužuje nikakva obzira od strane saveznika“, riječi su Lojd Džordža⁵. Rusija je, takođe, te godine izrazila zadovoljstvo odlukom da Crna Gora postane dio Srbije. Predsjednik francuske

¹ David Lloyd George (17. januar 1863–26. mart 1945) britanski premijer za vrijeme Prvog svjetskog rata, od 6. decembra 1916. do 19. oktobra 1922.

² Edward Grey (25. april 1862–7. septembar, 1933) ministar vanjskih poslova V. Britanije 1905–1916.

³ Arthur Nicolson, (19. septembar 1849–5 novembar 1928), bio je veoma uticajni britanski diplomata i političar.

⁴ Edgar Algernon Robert Gascoyne-Cecil, (14. septembar 1864–24. novembar 1958), pravnik, političar i diplomata u V. Britaniji. Jedan od arhitekata Lige naroda.

⁵ Danilo Radojević, „Problemi crnogorske istorije oko Prvog svjetskoga rata“, časopis *Kritika*, br. 16, Zagreb 1971, 65–87.

vlade, Aristide Briand⁶, je u avgustu 1916. licemjerno uvjeravao kralja Nikolu da još nije donesena konačna odluka o budućnosti Crne Gore. Francuska vlada, uz jednoglasno odobrenje francuskog Parlamenta i Senata, 5. juna 1917. godine, obezbijedila je u mirovnim uslovima i ratnim predmetima, kao prvu klauzulu: „Obnavljanje Belgije, Srbije i Crne Gore, sa obeštećenjima na koja imaju pravo“. Francuska je tada uvjeravala crnogorsku vladu da će francuske trupe koje su se spremale za ulazak u Crnu Goru priznavati samo legalnu vlast, vlast kralja Nikole. Stefan Žan-Mari Pišon⁷, ministar vanjskih poslova Francuske 4. novembra i Rejmon Poenkare⁸, predsjednik republike, 24. novembra, lično su pisali kralju Nikoli uvjeravajući ga da Francuska nikada neće dopustiti sebi da se suprotstavi volji i zakonima crnogorske nacije. „Izgleda poželjno – piše Poankare kralju Nikoli – da Vaše Veličanstvo pričekava povratak u svoju kraljevinu, dok ovaj cilj bude postignut i dok život u Crnoj Gori ponovo otpočne svoj uobičajeni tok. Prisustvo savezničkih trupa, pomoć koju će pružiti stanovnicima doprinijeće nesumnjivo da se ubrza taj trenutak koji Vaše Veličanstvo od srca želi. Čim on bude došao, vlada Republike će biti srećna, Gospodaru, da olakša Vaš povratak“. U novembru 1918. godine, u odgovoru na upozorenje Crne Gore da se Srbija sprema da silom okupira

⁶ Aristide Briand (28. mart 1862–7. mart 1932), francuski državnik, premijer Francuske tokom francuske Treće Republike, kolaureat 1926. godine Nobelove nagrade za mir.

⁷ Stefan Žan-Mari Pišon (1857–1933), francuski političar, diplomata, ambasador u nekoliko zemalja, ministar vanjskih poslova Francuske (1917–1920).

⁸ Rejmon Poenkare (20. jul 1860–15. oktobar 1934), pravnik, advokat, francuski ministar (1893–1903), predsjednik republike Francuske od 1913. godine do 1920. godine, član Francuske akademije nauka. Ponovo bio premijer 1922–1924. i 1926–1929.

njenu teritoriju, praveći na taj način pokušaj ka nasilnoj aneksiji Crne Gore, Francuska je, u ime Saveznika, dala specijalno obećanje da Srbiji neće biti dozvoljeno da okupira Crnu Goru. M. Pichon je, između ostalog, izjavio: „Francuska Vlada ne želi ni na koji način da se miješa u unutrašnje poslove jedne savezničke države. Stoga je jasno da kada francuske vojne vlasti uđu u Crnu Goru, one ne mogu usvojiti nikakav drugi stav osim da priznaju pravnu vlast koja je vlast kralja Nikole.“

Krajem 1918. godine samoorganizovane crnogorske jedinice (pet bataljona), u oktobru oslobodile su Crnu Goru od austrougarske okupacije. Oslobodile su: 30. septembra – Andrijevicu; sljedećeg dana – Berane; narednih dana do 23. oktobra oslobodile su Nikšić. 22. oktobra jedinica austrougarske vojske napustila je Cetinje. Tog dana oslobođena je od austrougarske okupacije čitava teritorija Crne Gore. Jedino je desna kolona II jugoslovenskog puka (srpske trupe) učestvovala u borbama za oslobođenje Podgorice 17. i 18. oktobra. Međutim, nakon što su oslobodili zemlju, svih 5 bataljona crnogorske vojske bili su razoružani.

Posljednjih mjeseci 1918. godine srpska vlada šalje instrukcije svom diplomatskom predstavniku u Parizu: „Molim, učinite korak kod francuske vlade da nam se prema Crnoj Gori i Albaniji ostave što više slobodne ruke i da nam u tom radu, koji je više politički nego vojnički, general D’Esperey⁹ što energičnije pomaže“. Francuska vlada je podržala taj plan i

⁹ Luj Franše d’ Epere (franc. Louis Félix Marie François Franchet d’Esperey; Mostaganem, 25. maj 1856 – Sent Amanse, 3. jul 1942) je bio maršal Francuske i počasni vojvoda srpske i jugoslovenske vojske. U Prvom svjetskom ratu (10. septembra 1914. do 31. marta 1916) komandovao je francuskom armijom, do 29. aprila 1918. grupom armija na francuskom frontu, a od 9. juna 1918. do kraja rata bio je vrhovni komandant savezničkih armija na Solunskom frontu.

naredila generalu Louis Franchet D'Espereyu da pomogne srpskoj vojsci u njenim nakanama, potvrđujući srpskoj vladi da će pomoći da se kralj Nikola više nikada ne vrati na crnogorski prijesto i da se Crna Gora pripoji Srbiji.

U telegramu regentu Aleksandru Karađorđeviću o stanju i vojno-političkoj situaciji nakon pada Cetinja i polaganja oružja crnogorske vojske (Skadar, 1916. godina) Nikola Pašić¹⁰ sljedećim riječima govori o žrtvovanju crnogorske vojske zarad povlačenje srpske vojske u Grčku, u kojem je ogromnu ulogu igrao srpski pukovnik Petar Pešić na čelu crnogorske Vrhovne komande: „Srbija trenutno gubi rat protiv Austrije, ali za sva vremena dobija rat protiv Crne Gore!“ Protiv kralja Nikole i crnogorske vlade je vođena otvorena kampanja koja se nikada nije pojavila u nekoj zvaničnoj javnoj izjavi srpske vlade ili u njenom zvaničnom organu „Srpske novine“, koje su izlazile na Krfu, već se ona vodila preko stranica nezavisnih srpskih listova u prvom redu „Velike Srbije“, koja je izlazila u Solunu, i mnogobrojnih srpskih listova i publikacija koje su izlazile u SAD i drugim zemljama. Kampanja protiv kralja Nikole vođena je i preko srpskih diplomata i Crnogoraca koji su se nalazili u Pašićevoj službi. Srpska vlada je posebno vodila kampanju protiv formiranja crnogorske vojske u emigraciji. Uspjela je da rasformira bataljon koji je bio pod crnogorskim imenom i barjakom na Solunskom frontu. Pašićeva politika bila je, takođe, usmjerena na pridobijanje pojedinih ministara crnogorske vlade (Janka Spasojevića, Andrije Radovića i drugih) protiv kralja Nikole, u čemu je imala uspjeha. Pašić je o trošku Ministarstva spoljnih poslova Srbije slao svoje ljude – Crnogorce – u Francusku, SAD, Švajcarsku, Italiju da agituju kod tamošnjih Crnogoraca i

¹⁰ Nikola Pašić (1845–1926), političar, dugogodišnji predsjednik vlade Kraljevine Srbije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, osnivač i vođa Radikalne stranke.

drugih Jugoslovena protiv kralja Nikole i da propagiraju ideju pripajanja Crne Gore Srbiji. Pri Ministarstvu spoljnih poslova Pašić osniva 27. novembra 1916. godine Crnogorski odsjek i za šefa postavlja Svetozara Tomića, Crnogorca koji je radio u Alžiru kao delegat srpske kraljevske vlade. Pašić piše opširan referat o crnogorskom pitanju u kojem ističe da su ratni događaji stavili u prvi plan pitanje ujedinjenja Crne Gore i Srbije, posebno zato što se cetinjski dvor „odvojio“ od Srbije i saveznika i što je „izdao“ srpstvo i saveznike tražeći mir sa Austrougarskom. Prema ovom referatu, osnovni uzrok i potreba za ujedinjenjem proizlazi iz navodne izdaje kralja Nikole i njegovog dvora, a ne iz same potrebe ujedinjenja. U značajne uspjehe Pašićeve politike koja se sastojala u klevetanju crnogorskog suverena i njegovoj izolaciji od učešća na Mirovnoj konferenciji, sprečavanju povratka kralja Nikole u Crnu Goru i drugim važnim pitanjima koja su se ticala Crne Gore kao suverene države, svakako spada i formiranje Crnogorskog odbora za narodno ujedinjenje Crne Gore sa Srbijom 4. marta 1917. godine u Parizu.

Dolaskom srpskih trupa u oktobru 1918. godine u Crnu Goru i formiranjem fantomskog Centralnog izvršnog odbora za ujedinjenje počinje organizovan rad na prisajedinjenju Crne Gore Srbiji. Taj Centralni izvršni odbor obrazovao je Svetozar Tomić, državljaniin Srbije, po nalogu i zadatku dobijenom od Nikole Pašića, Predsednika vlade Srbije. Pored Svetozara Tomića kao „glave odbora“, članovi su bili Petar Kosović, državljaniin Srbije, Janko Spasojević i Milosav Raičević, državljani Crne Gore. Centralni izvršni odbor je donio odluku (25.oktobra) da se raspišu izbori za opštecnogorsku narodnu skupštinu, „koja bi suvereno odlučivala o ujedinjenju Crne Gore i Srbije“ i zakazao njeno održanje u Podgorici za 24. novembar 1918. godine. Načelnik Vrhovne komande srpske vojske, Živojin Mišić, upućuje komandantu Jadranskih trupa u Crnoj Gori, 19. 11. 1918. godine naređenje: „Nastavite najenergičnije

i svim sredstvima, da se na teritoriji koju je naša vojska okupirala, uguši svaka agitacija, pa ma od koga dolazila. Za ovo vam stoje na raspoloženje sva sredstva koja možete raspolagati bez ikakvog prezanja“. Vrhovna komanda srpske vojske naredila je svojim komandama sa sjedištem u Sarajevu, Zagrebu i Beogradu da spriječe povratak dijela uglednih crnogorskih interniraca (vodećih oficira, ministara, poslanika...) „dok se pitanje ujedinjenja ne reši“.

Zasijedanje Podgoričke skupštine, u zgradi monopola duvana u Podgorici, otpočelo je 24. novembra 1918. godine, trećeg dana po završetku izbora, i trajalo je do 29. novembra. Za to vrijeme održane su dvije prethodne šednice i pet redovnih. Po dogovorenoj proceduri, na drugoj redovnoj sjednici od 26. novembra, Podgorička skupština jednoglasno je donijela odluke koje su jednoglasno i usvojene:

„1) Da se kralj Nikola I Petrović Njegoš i njegova dinastija zbaci sa crnogorskog prijestola;

2) da se Crna Gora sa bratskom Srbijom ujedini u jednu državu pod dinastijom Karađorđevića, te tako ujedinjene stupe u zajedničku otadžbinu našeg troimenog naroda Srba, Hrvata i Slovenaca;

3) da se izabere Izvršni narodni odbor od pet lica, koji će rukovoditi poslovima dok se ujedinjenje Srbije i Crne Gore ne privede kraju, i

4) da se o ovoj skupštinskoj odluci izvijesti bivši kralj Crne Gore Nikola I Petrović, Vlada Kraljevine Srbije, prijateljske savezničke sile i sve neutralne države.“

Protivnici ujedinjenja izbore u Podgoričkoj skupštini nazivaju prevarom. Pristalice ujedinjenja su tvrdile da, iako priznaju njihovu manjkavost, izbori ipak odražavaju volju većine crnogorskog naroda, koji je, po njima, pripadao etničkim Srbima. Protivnici ujedinjenja 6. januara 1919. organizuju ustanak, poznat pod nazivom Božićni ustanak 1919– 1926.

KING NICHOLAS WILL MEET WILSON

Wants Montenegro to be In-
cluded in the Yugoslav
Federation.

HOPES FOR A WORLD LEAGUE

Believes Self-Determination Would
Bring Peace and Happi-
ness to All.

PARIS, Dec. 24. (Associated Press).—King Nicholas of Montenegro intends to visit President Wilson as soon as possible. The King has been suffering from an attack of the grip, and yesterday, for the first time since he was stricken, he was able to stroll along the Bois de Boulogne. Speaking to The Associated Press, he said:

"The aspirations of Montenegro are in common accord with those of the other peoples of the same race—to become a part of the Yugoslav Confederation, but preserve its autonomy, independence, and customs.

"Montenegro wishes Europe to make it possible for it to have its own intellectual life, although maintaining cordial and fraternal relations with neighboring peoples. Montenegro might be called the den of the Yugoslav peoples. It was first to insure its independence, fighting for five centuries against Musulman oppression for the liberty of itself and its neighbors.

"Montenegro has never ceased to shed its blood and in the beginning of the great war showed its solidarity with Serbia's cause. In 1914 the whole Montenegrin population took up arms. It provided 45,000 soldiers, which, considering the number of its inhabitants, is the largest proportion of men given by any nation during the struggle. Every Montenegrin citizen from 18 to 65 years of age is a soldier.

"Montenegro was nearly exhausted by the sacrifices made during the Balkan wars, in which it lost 15,000 men and almost all its war material. The new war constituted a new series of privations. Our dead on the battlefields number about 10,000, the number of prisoners is as yet unknown, and many succumbed to starvation and exposure. When asked for his opinion on the proposed League of Nations and other subjects likely to come before the peace conference, King Nicholas said:

"I hope that I can live long enough to see such a plan realized. As to the freedom of the seas, Montenegro is interested only indirectly. I have not as yet studied the matter sufficiently to give a positive view on such a complex subject. I think the right of self-determination should be granted to each nationality. It is a principle from which the entire world may expect peace and happiness, if applied without restrictions and reserve."

The New York Times

Published: December 25, 1918
Copyright © The New York Times

godine. U Crnoj Gori su nakon 1918. godine nastali ozbiljni društveni, stranački i politički rascjepi u narodu i političkim elitama. Stvorile su se dvije skupine društvenopolitičkih elita i njihovih političkih sljedbenika koje su sasvim različito gledale na pitanja ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom i drugačije poimale budući položaj Crne Gore u novoj državi. Prva društvenopolitička elita je smatrala da predratna Kraljevina Crna Gora nije uspjela da riješi nijedno egzistencijalno pitanje Crne Gore, od socijalnih problema do političkih, da se ta pitanja mogu rješavati samo u zajednici sa vojno, ekonomski i politički snažnijom državom, da je uostalom državna veza koju je Crna Gora ostvarila na Podgoričkoj skupštini 1918. godine koja je proglasila ujedinjenje Crne Gore sa Srbijom bila „sudbinska odluka“ i da je zadržavanje te veze sa Srbijom zapravo pitanje njenog opstanka. Druga društvenopolitička elita je smatrala da „Crna Gora od ujedinjenja nije dobila ništa“, da je samo ujedinjenje provedeno

nasilnim putem u kojem je crnogorsko dostojanstvo poniženo, da u Crnoj Gori vlada glad i nemaština, privredna zapuštenost, da je Crna Gora zapostavljena po svakom pitanju, posebno ratnih šteta i rekvizicija, da se u Crnoj Gori plaćaju veliki porezi s obzirom na njezin doprinos „jugoslovenskoj stvari“, da je Crnoj Gori jedni izlaz u što većoj autonomiji od beogradskog centra moći, traži se što veća samostalnost Crne Gore u federativnoj jugoslavenskoj zajednici. Prvoj skupini integralista pripadale su Radikalna i Demokratska stranka (ponekad su tu i predstavnici Zemljoradničke i Komunističke partije) koje su svoje glavne centre imale izvan Crne Gore, zapravo su to filijale srbijanskih političkih stranaka. U drugoj grupi, autonomaškoj, nalazila se Crnogorska federalistička stranka (kasnije Crnogorska stranka), sa sedištem u Crnoj Gori. Prva okupljanja pristalica stranke mogu se primijetiti već 1919. godine. Međutim, raznim prijetnjama i ucjenama crnogorskim federalistima je onemogućen nastup na prvim izborima 1920. godine u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, jer se nije smjelo dozvoliti djelovanje stranke koja je javno negirala odluke Podgoričke skupštine, te je stranka u periodu od 1919. do 1923. godine više bila predmet pažnje žandarmerijskih organa, nego političkih protivnika. Zborovi te stranke su rasturani, njeni prvaci su bili pod stalnim nadzorom, neki su i hapšeni pod lažnim optužbama i organizovana su razna suđenja.

Kralj Nikola je, nakon što je 19. januara otišao preko Medove u Italiju, iz Italije otputovao za Francusku, u Lion, a zatim ga je francuska vlada preselila u Bordo, da bi u maju prešao u parisko predgrađe Neji. Crnogorska vlada se preselila u Neji u avgustu 1916. godine. Srpska vlada ne samo da je radila na diplomatskoj izolaciji kralja Nikole, utičući na sprječavanje otvaranja crnogorskog poslanstva u Vašingtonu, nego je takođe nastojala da finansijski uništi kralja Nikolu, intervenišući kod saveznika da mu ukinu subvencije, u čemu je imala uspjeha, pa je ruska

vlada već 1. januara 1917. ukinula svoju pomoć crnogorskoj vladi. Britanska i francuska vlada se plaćali mjesečnu subvenciju 400.000 franaka za kralja Nikolu, članove dvora i crnogorsku vladu u izgnanstvu. Britanski *Whitehall* je izašao u susret srpskim zahtjevima da finansira samo osnovne potrebe službene Crne Gore.

MONTENEGRIN KING PUTS HOPE IN ALLIES

**Relies on Peace Conference to
Prevent Annexation of His
Country by Serbia.**

CHARGES REIGN OF TERROR

**Asserts That the Serbs Are Killing
His Supporters With-
out Trial.**

Copyright, 1919, by The New York Times Company.

By Wireless to THE NEW YORK TIMES.

LONDON, Jan. 27. — The Daily Chronicle publishes an interview with the King of Montenegro which Herbert Vivial, a well-known journalist, obtained in Paris. Nicholas began the interview by holding up a telegram and saying:

“This may interest you. It is from

believe that the Allies will depart from the principles of self-determination for which they fought, or that they will allow one of the smallest nations to be sacrificed to the ambitions of a neighbor.

Charges Serbian Ingratitude.

“What I complain of is ingratitude. I have fought three wars for the same Serbia. I saved her from one disaster and enabled her to retake Belgrade. I took bread out of my children's mouths to supply her wants. Remember that I was the first to come to her rescue after the Austrian ultimatum, though no treaty bound me to do so, and though no one knew whether the great powers would intervene.

“And what is my reward? This fratricidal invasion of the liberties of my people.

“We await justice from the Peace Congress, and we rely upon the promises of the powers. We count upon proper access to the sea, for we depend upon our imports for our existence.

“We must have Scutari. We have taken it three times with our swords, and each time it has been snatched away from us in order to flatter the susceptibilities of Austria, which has now ceased to exist. Scutari is ours ethnologically, historically, and geographically.

“In addition, we ought to possess the Bocche di Cattaro, which is the first natural avenue to my country.

Kralj Nikola je 24. decembra dao u Parizu intervju *Associated Press-u* pod naslovom „Kralj Nikola će se sastati sa Vilsonom“ u kojem je, između ostalog naveo: „Crna Gora želi da joj Evropa omogući da ima svoj sopstveni intelektualni život, ali da zadrži srdačne i bratske odnose sa susjednim narodima. Crna Gora bi se mogla nazvati ‘predvodnikom’ jugoslovenskih naroda. Ona je

prva sebi obezbijedila nezavisnost, boreći se pet vjekova protiv muslimanske opresije za svoju slobodu i slobodu svojih susjeda. Crna Gora nikada nije prestala da lije krv i na početku velikog rata pokazala je solidarnost sa srpskim pitanjem. 1914. godine cjelokupno crnogorsko stanovništvo se prihvatilo oružja. Dala je 45.000 vojnika što je, ukoliko se uzme u obzir broj stanovnika, proporcionalno najveći broj koji je jedna nacija dala tokom borbi. Svaki crnogorski građanin od 18 do 63 godine je vojnik. Crna Gora je skoro iscrpljena žrtvama koje je podnijela tokom Balkanskih ratova, u kojima je izgubila 13.000 ljudi i skoro sve svoje vojne resurse. Novi rat je donio novu seriju lišavanja. Mrtvih na poljima je bilo 10.000, zarobljenima se ne zna broj a mnogi su podlegli gladi i hladnoći“.

Takođe, *The Daily Chronicle* je objavio intervju sa kraljem Nikolom 27. januara 1919, koji je u Parizu napravio Hebert Vivial, poznati novinar. U tom intervju kralj Nikola kaže: „Iz Crne Gore nemam vijesti, jer je srpska okupaciona vojska ustanovila kordon kroz koji ne puštaju ni pisma ni ljude. Dobijam izvještaje, koji mi moji povjerenici donose po cijenu života. Izgleda da tamo vlada pravi teror. Ubijaju se bez suda ljudi, žene i đeca, bombe se bacaju u kuće mojih prijatelja a novac se prosipa kao voda da bi se Crnogorci odrekli zakletve... Nema sumnje da ste čuli za moje svrgavanje i aneksiju moje zemlje od strane Srbije. Da, to je izglasao lažni parlament kojeg su oni zvali Velika Skupština – ime koje ne postoji u našem Ustavu. Ako je niko nije izglasao, izabrana je od razbojničkih bandi koji rade za interese Srbije.

Trenutno, ne mogu sazvat regularnu skupštinu, jer se većini naših vojnika ne dozvoljava povratak iz zarobljeničkog kampa u Mađarskoj. Ali kada se vrate, siguran sam u ishod. Oni se ne žele odreć svojeg poretka i nezavisnosti, koje su održavali šest vijekova protiv svih agresora. Konfederacija sa ostalim Južnim Slovenima, svakako, ali kao slobodni ljudi, ne podređeni drugoj državi.

1. While guard forces are reported to be fighting in the southern suburbs of Kiev, Gen. Petliura and Gen. Denikin have been closing in on the city, and this seems to be the last stand of the bolsheviks there.

2. The bolsheviks report that they have captured Dubouka, on the lower Volga, and claim that the anti-bolshevik forces are evacuating Tzaritsin, farther down the river.

3. They also claim that they captured 1,000 prisoners when they took Orsk, 155 miles east-south-east of Orenburg.

4. Admiral Kolbunt is reported to have abandoned Orsk and has transferred his headquarters to Arkaisk, Siberia, 1,550 miles further east.

5. The soviet of Russia has unanimously agreed to offer peace to Rethenia.

Harry Thompson tried, but without the high cost of living and paying out to two hand-icaps, he couldn't keep things, so he came to harm, being trapped yesterday on the charge of robbery.

He was, in fact, a shipping clerk in the employ of the G. S. Haynes company, 120 South Franklin road. A year and a half ago he met and married Emily Chell of Duquesne and brought her to Chicago, leaving a 14-month-old child.

About a year thereafter he told her he had been promoted to be a salesman and she was to accompany him. She wondered whether all was right and went down to the detective bureau and reported the matter. Thompson was a shipping clerk, was married, and was living, and in Clark's opinion, was not a criminal.

She told Mrs. Thompson. She went to the bar and met the other Mrs. Thompson and they talked over the matter until six months ago.

Washington, D. C. Sept. 3.—(U.P.) Chicago with proposals for a 50 per cent increase in pay and time and a half pay for overtime work and a commendation of the proposed \$150 bonus this year as totally inadequate, the convention of the National Federation of Post Office Employees adopted a resolution today urging Congress to provide a new postoffice for Chicago.

"Many years ago," the resolution stated, "the postoffice in Chicago was a proposition which would pay in part the cost of a new Chicago postoffice, but the cost of the new postoffice was not apparent to every Chicago postal official and postoffice clerk.

"The solution was forwarded to the ultimate realization of a new and adequate Chicago postoffice, which will be a credit to the city and its distribution and dispatch of mail.

"The transaction is of voluminous business and we appeal to the Sixty-third Congress to provide for the construction of a new postoffice building in Chicago."

**Official Observers Bring
Gross Reports
to Paris.**

[Chicago Tribune Foreign News Section.]
[By Special Cable.]
PARIS, Sept. 2.—American and British military intervention in Montenegro, to prevent widespread massacre of the royal Montenegrins by the Serbians, is recommended by neutral powers and who are today making vigorous reports to their governments.

Of particular interest to Americans is the report brought back by those who entered the country to investigate the attacks of the German Luftwaffe on Montenegro by the Hoover administration, have fallen into the hands of the Germans. Before a Montenegro could acquire any of them supplies, he would need a document which the country's ruler, Prince Paul, would not issue and never allow to be in the hands of King Peter. Failing in this he is thrown into jail. The jails in Cetinje and Cetina are reported full of Montenegrins in the hands of Montenegro's captives in the hands of the Germans in daily and successful.

BY ARTHUR SEARS HENNING.
(Washington Bureau of The Tribune.)
WASHINGTON, D. C., Sept. 2.
REPUBLICAN leaders in the senate agreed on reservations to the league of nations covenant to protect American rights and interests. The senate reservations will be not less than five in number and are said to be full of teeth for American protection.

PRESIDENT WILSON, eager to avoid any trouble at the outset of the industrial economical conference next month over the choice of delegates, decided today to ask the United States chamber of commerce, the American Federation of Labor, the Investment Bankers' association, and the leading farm organizations of the country to suggest to him the names of representative men from which he can select the conference. He purposes to pick fifteen from each group, and it is now planned to hold the conference

L. F. Gagne representing the Chicago Board of Trade, and heads of Indiana and New York independent packing companies protested today against packing control legislation before the senate committee on agriculture.

Eleven thousand automobiles of various kinds are at Camp Holabird near Baltimore, in storage, according to testimony of army officers before a subcommittee of the house war investigating committee. The committee wants to know why they have not been distributed along state highway commissions as directed by congress.

Export rates on shipments from Illinois and other middle western states through southern ports are to be fixed by the railroad administration. This action will be taken as a result of the efforts of the Mississippi Valley association.

London, Sept. 5, via Montreal.—A record concentration recently was carried out by a flying boat to the coastal air base to the Scandinavian countries from England, according to an announcement made by the air ministry.

In Norway an exhibition flight was made before the king and queen. The queen was taken up on two occasions in the flying boat, and the king accompanied by the crown prince, the queen took control of the boat for a short period.

Starting from Fellestua, Svalbard, according to way of Dundee, Scotland, the machine flew direct to Norway, landing at Christiansund. Thence, by stages the hydroaeroplane flew to the towns of Trondheim, Hobo, Gausberg and Bjellurg, and then flew back to Fellestua, a total distance of 1,454 sea miles, which was accomplished in 24 and 41 minutes of actual flying time.

Aleksandar Divajn¹¹ je jula 1919. godine objavio tekst u *Daily Telegraphu* u kome piše da više niko ne vjeruje u ispravnost i zakonitost odluka Podgoričke skupštine, pitajući se zašto velike sile ne obnove Crnu Goru, kao Srbiju i Belgiju, i zašto one dopuštaju jednom savezniku da vojnički osvoji drugu savezničku državu pod izgovorom odbrane zajedničkih interesa, poslije čega je došlo do ustanka, komitskog odbjeglišta, krvoprolića i bijede. Terorom, progonima, deportovanjima i slanjima u logore, okupacione vlasti, zajedno sa crnogorskim potuđenicima, izazvale su ogromne patnje i masovno gladovanje stanovništva. Izvještaji o tome uzbudili su međunarodnu javnost. *Čikago tribjun* objavljuje u septembru 1919. godine tekst „Zvanični izvještači donijeli užasne izvještaje u Pariz“, u kojem se, između ostalog, kaže: „Pod srpskom okupacijom Crna Gora danas predstavlja mjesto najkrvavijeg pokolja u Evropi, izjavio je zvaničnik koji se vratio. Ukoliko se Engleska i Amerika ne umiješaju, ni jedan crnogorski rojalista neće ostati živ. Srbi ih ubijaju na veliko... Crnogorci su možda spremni na promjenu starog oblika svoje patrijarhalne vlade, ali trenutno svi Crnogorci žele povratak njihovog kralja, da bi ih spasio srpskog jarma. Ušli su u rat na strani Antante, a sada ne samo da su sklonjeni sa mjesta na mirovnoj konferenciji i ne samo da im je uskraćeno pravo na samoopredjeljenje, već je njihov kralj proćeran u egzil, a njihova zemlja je stavljena pod stranu vlast. Ukoliko se Nikola vrati u zemlju, cijela zemlja će ustati sa njim. Revolt protiv Srba je sada u punom zamahu.

Uskoro se očekuje zvanična objava određenih vladinih izvještaja kojima se reguliše gore navedeno i nalaže američka i

¹¹ Alexander Devine (19. decembar 1865–26. decembar 1930) rođen u Mančesteru, Velika Britanija, novinar, profesor, osnivač, vlasnik i direktor Klejsmor (Clayesmore) škole, veliki borac za očuvanje državne suverenosti i nezavisnosti Crne Gore.

britanska vojna intervencija. Kralj Nikola i njegov dvor ostaju u Parizu, đe primaju kraljevske subvencije od britanske i francuske vlade, koje takođe daju akreditacije ministrima na crnogorskom dvoru...

U pismu Aleksandru Karađorđeviću, kralju Srbije, dr Ivo Jovičević ga optužuje da sedi na jednom od najokrvavljenijih prijestola nemoralne Evrope, da je oteo krunu svom dedu, da je posijao mržnju između Srba i Crnogoraca. Jovičević piše i sljedeće: „Ti moraš takođe videti ona popaljena sela crnogorska i čuti lelek i vapaj one nevine dece, onih nevinih žena i staraca koje potukoše, izmrcvariše i obeščastiše Tvoji divlji potplaćeni panduri“.¹² Beogradski novinar Pantelija Jovović piše u predgovoru svoje knjige „Crnogorski političari“: „Slom Crne Gore 1915. i način njenog ujedinjenja sa Srbijom 1918. g. dva su kobna datuma u njenoj istoriji. Prvi datum može se nekako i

ПРЕДГОВОР

Слом Црне Горе 1915. и начин њеног уједињења са Србијом 1918. г. два су кобна датума у њеној историји. Први датум може се некако и правдати али овај други јесте најгрознији спомен срама и стигде званичнога Београда. Голгота, коју је преживљавала Србија за време евакуације кроз албанске гудуре, ни приближно није равна оној Голготи, коју је Црна Гора преживела за време Уједињења. Но све до 1921. г. о тим нечувеним злочинима режима није се ништа знало. Црна Гора све до тада била је за нашу јавност terra incognita. До 1921 г. већ је било поплаљено пет хиљада црногорских домова и нико, ван Црне Горе, у уједињеној Краљевини о томе није ништа знао. Тек први пут тада београдски „Балкан“ налази се побуђен да ме пошаље као свога нвротичитог изасланика у Црну Гору. Први сам, дакле, ја био коме је пала у део та тешка дужност, да открије све злочине почињене после Уједињења у Црној Гори. И ја сам их открио стављајући на коцку свој живот. Демаскирањем злочинаца, ја сам учинио да будем с бомбама и револверима нападнут и случај је хтео да останем у животу иако сам био тешко повређен. Моје извештаје о приликама у Црној Гори прештампавали су не само сви наши домаћи листови, већ и један добар део штампе у Италији, Енглеској, Француској и т. д. Ја сам Европи јасно предочио да је несрећна Црна Гора, у част и славу Уједињења, разапета на крсту.

Београд, 1922. издао Јован Јовановић (Трибуна“)

¹² Dr Šerbo Rastoder: CRNA GORA U EGZILU, http://www.montenegro.net/pages/pages1/istorija/cg_izmedju_1_i_2_svj_rata/cg_u_egzilu.htm

pravdati ali ovaj drugi jeste najgrozniji spomen srama i stida zvaničnoga Beograda. Golgota, koju je preživljavala Srbija za vreme evakuacije kroz albanske gudure, ni približno nije ravna onoj Golgoti, koju je Crna Gora preživela za vreme Ujedinjenja. No sve do 1921. godine o tim nečuvenim zločinima režima nije se ništa znalo. Crna Gora sve do tada bila je za našu javnost *terra incognita*. Do 1921 g. već je bilo popaljeno pet hiljada crnogorskih domova i niko, van Crne Gore, u ujedinjenoj Kraljevini o tome nije ništa znao. Tek prvi put tada beogradski „Balkan“ nalazi se pobuđen da me pošalje kao svoga naročitog izaslanika u Crnu Goru. Prvi sam, dakle, ja bio kome je pala u deo ta teška dužnost, da otkrije sve zločine počinjene posle Ujedinjenja u Crnoj Gori. I ja sam ih otkrio stavljajući na kocku svoj život. Demaskiranjem zločinaca, ja sam učinio da budem s bombama i revolverima napadnut i slučaj je hteo da ostanem u životu iako sam bio teško povređen. Moje izveštaje o prilikama u Crnoj Gori, preštapavali su ne samo svi naši domaći listovi, već i jedan dobar deo štampe u Italiji, Engleskoj, Francuskoj i t.d. Ja sam Evropi jasno predočio da je nesrećna Crna Gora, u čast i slavu Ujedinjenja, razapeta na krstu...“¹³

Stjepan Radić¹⁴, do koga su počele dolaziti i konkretne vijesti o zločinima u Crnoj Gori, u svom članku „Crna Gora pod sotonskom vladom“ najradikalnije se obrušava na tadašnju srpsku vlast tumačeći da to što se događa „nije nasilje, to nije krvavi režim već

¹³ Pantelija Jovović, „Crnogorski političari“, štamparija „Vreme“, Beograd 1924.

¹⁴ Stjepan Radić (Trebarjevo Desno pored Siska, 11. juna 1871. – Zagreb, 8. avgusta 1928), hrvatski političar, književnik, prevodilac, publicist i osnivač Hrvatske seljačke stranke. Umro je 1928. godine od posljedica teškog ranjavanja u atentatu u Narodnoj skupštini 1928. godine, kada ga je poslanik u parlamentu Puniša Račić ustrijelio za vrijeme šednice jugoslovenskog parlamenta u Beogradu, zajedno s nekolicinom drugih hrvatskih poslanika.

SERBS ARREST DE SALIS.

Montenegro Minister Accuses Britain and Wilson to Nicholas.

PARIS, April 2.—Count de Salis, formerly British Minister to Montenegro and later a special envoy to the Vatican for the British Government, has been arrested and imprisoned by the Serbians while executing a mission of investigation into Montenegro for his Government. This information is contained in a declaration made to King Nicholas of Montenegro, who is now in Paris, by the Montenegrin Foreign Minister.

Count de Salis's life has been in danger for a long time, according to this declaration, which prefaces the details of the incident by recalling Earl Curzon's declaration in the British House of Lords that the Montenegrins were anxious for a union with Serbia.

Instead of demanding reparations, the declaration adds, the British Foreign Office suppressed the report of Count de Salis and continued to support the Serbian claims. The declaration alleges the report was to the effect that the Serbian army "which overran Montenegro after the armistice terrorized the population."

The reign of terror still continues, says the declaration, which, after asserting that wherever Serbian troops appear the occupation is followed by pillage, incendiarism and massacres, gives details.

In conclusion the complaint is made in the declaration that "Europe knows what is happening to Montenegro but remains indifferent," and that President Wilson, "the great champion of small nations, persistently turns a deaf ear."

The New York Times

Published: April 4, 1920

Copyright © The New York Times

pandemonijum – pakao, to nijesu zločini, već bezboštva radikalsko-batinaškog sistema (...) moramo osloboditi Crnu Goru, ali i nas same od takve strahote“.¹⁵ Dnevnik *Hrvat* direktno javlja o zločinima javne vlasti i žandarmerije u Crnoj Gori, spominjući brutalna ubistva i maltretiranja u zatvoru bivših crnogorskih oficira, o ubistvu kapetana Šćepana Mijuškovića i njegovog rođaka Stevana Mijuškovića koji je isto ubijen u zatvoru.¹⁶

Devetog juna 1920. Aleksandar Divajn se obratio državnom sekretaru za inostrane poslove Velike Britanije lordu Kerzonu i proslijedio mu „Specijalni raport britanske Potporne misije u Crnoj Gori od 9. juna 1920“. U propratnom pismu tražio je od Lorda intervenciju da srpska vlada ubuduće ne ometa rad ove misije. Obavještavao je da razne američke misije u Crnoj Gori nijesu imale „slobodne ruke u razdjeljivanju pomoći“, već su „upotrebljene samo u svrhu srbijanske propagande“. Slijedi izvještaj o stanju u Crnoj Gori u kojoj vlada velika glad jer „nema niđe ničega“ i o „narodu koji će biti istrijebljen“. Divajn piše: „Nikada se ne smije zaboraviti da je Crna Gora jedina od savezničkih zemalja ovako izuzetno tretirana i da joj za vrijeme cijelog rata nije bila dozvoljeno da primi makakvu pomoć, a otkako je okupirana od Srbije, sva je pomoć bila obustavljena svima onim Crnogorcima koji se nijesu složili sa nasilnom okupacijom od strane Srbije.“¹⁷

¹⁵ „Crna Gora pod sotonskom vladom“, *Slobodni dom*, 30. IV 1924, broj 18, 3.

¹⁶ „Zločinstva organa javne vlasti u Crnoj Gori“, *Hrvat*, 16. IV 1924, broj 1234, 1.

¹⁷ Mr Slavica Ratković-Kostić: ALEXANDER DEVINE I POLITIČKA PROPAGANDA CRNOGORSKE IZBJEGLIČKE VLADE KRALJA NIKOLE (1916–1922),

http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg_izmedju_1_i_2_svj_rata/aleksandar_devin_i_polit_propag_crnog_izbj_vlade_kralja_nikole_slavica_ratkovic_kosic.html

Nakon brojnih kašnjenja i dugotrajnog boravka u Crnoj Gori, *John de Salis*¹⁸, izaslanik Britanskog parlamenta poslat sa ciljem da utvrdi vjerodostojnost optužbi za nečovječno postupanje srpske okupatorske vojske prema Crnogorcima, konačno podnosi njegov dugačak izvještaj *Foreign Officeu* krajem avgusta 1920. godine. Po riječima *C. Howard Smitha* iz Ministarstva vanjskih poslova, *De Salis*, „koji obično nije imao riječi hvale za Nikolu i njegovu vladu“, je napravio „osuđujući predmet protiv Srba“. Izvještaj *Johna de Salisa* je sadržao mnoštvo inkrimišućih podataka o zločinima nad crnogorskim narodom od strane srpskih trupa i Srbo-crnogoraca, o konstantnom terorizmu nad civilnim stanovništvom, granatiranju sela i paljenju kuća, zatvaranju na hiljade ljudi, krađi stoke i ostavljanju ljudi bez osnovnih namirnica, ... *Alexander Devine* je pozvao da se sprovede sistematična istraga, vršio je pritisak na Britansko ministarstvo spoljnih poslova da objavi izvještaj, uvjeren „da u njemu stoji sve ono što je on govorio o situaciji u Crnoj Gori“. *Ali Foreign Office* je to odbio. Pod pritiskom Francuske stavljena je zabrana na objavljivanje *De Salisovog* izvještaja, uz navodno objašnjenje Gornjem domu britanskog parlamenta, koji je insistirao na njegovom objavljivanju, da time štiti svjedoke koji se pominju u izvještaju od srpske represije. Tokom boravka u Crnoj Gori *De Salis* je bio uhapšen od strane srpskih trupa i umalo izbjegao strijeljanje. O tome piše u *New York Timesu* 4. aprila 1920. godine: „Pariz, 2. april, -Grof de Salis bivši ministar Britanije u Crnoj Gori, a kasnije specijalni izaslanik britanske vlade u Vatikanu, uhapšen je i zatvoren od strane Srba, dok je

¹⁸ John de Salis, britanski diplomata, ministar izaslanik NJKV Velike Britanije na Cetinju do okupacije Crne Gore od strane Austrougarske, izaslanik VB u Vatikanu, član posmatračke britansko-američke misije (sačinjavali su je britanski poslanik u Vatikanu Salis i američki pukovnik Majls) u Crnoj Gori 1920. godine.

vršio misiju istrage za potrebe svoje vlade u Crnoj Gori... Život grofa de Salisa je već duže vrijeme u opasnosti, prema ovom izveštaju koji daje uvodne detalje o incidentu, podsećajući na izjavu *erla Curzona* u britanskom Gornjem domu, da Crnogorci žele uniju sa Srbijom.

Umesto da traže reparacije, dodaje se u deklaraciji, britanski Forin Ofis (Ministarstvo spoljnih poslova) spriječio je izveštaj grofa de Salisa i nastavio da podržava srpske zahtjeve. U deklaraciji se navodi da je izveštaj ukazivao da srpska vojska „koja je pregazila Crnu Goru nakon primirja, teroriše narod.“

Vladavina terora se nastavlja, kaže se u deklaraciji, u kojoj se, nakon potvrđivanja da će god se pojave srpske trupe, okupaciju prate pljačka, paljevina i masakri, navode detalji. Kao zaključak, u deklaraciji se navodi zamjerka da „Evropa zna šta se dešava u Crnoj Gori, ali ostaje nezainteresovana i da se predsjednik Vilson, ‘veliki šampion malih nacija, uporno pravi gluv’.“

Aneksija Crne Gore od strane Srbije je za Francusku ubrzo postala svršeni čin. Krajem 1920. godine francuska vlada je i formalno prekinula diplomatske odnose sa Crnom Gorom i proglasila ukidanje svih diplomatskih i konzularnih predstavništava Crne Gore u Francuskoj. Kralju Nikoli i ministrima su uskraćena dokumenta i odbijena dozvola da se vrate u Crnu Goru. Velika Britanija je slijedila primjer Francuske prekidajući sve diplomatske odnose sa Crnom Gorom, prihvatajući aneksiju Crne Gore i odbijajući mogućnost osnivanja crnogorske vlade, bilo monarhijske bilo republičke.

Kralj Nikola i kraljevska porodica preselili su se 1921. godine iz Kana u Kap d' Antib, koji formira luku Golf Zoan. U jednoj maloj kući, koja nosi ime „Villa Liserons“ (Vila Krinova), a na kojoj mu nije zavidio ni najobičniji građanin, provodio je skromno, vrlo skromno svoje posljednje dane kralj Nikola sa porodicom. Skromnost, kojom je živio on i njegova porodica zadivljavala je stanovništvo Kap d' Antib i okoline... Pod bre-

menom besprincipijelnih i neistinitih napada unesrećeni tragični crnogorski kralj umro je tiho, nečujno u osamdesetoj godini života, 2. marta 1921. godine u Antibu kraj Nice. Sahranjen je u ruskoj crkvi u San Remu, Italija. U proklamaciji upućenoj crnogorskom narodu i vojsci povodom smrti kralja Nikole, prijestonasljednik Danilo je, pored drugog, podvukao:

Страна 2.

ГЛАС ЦРНОГОРЦА

Број 61.

ЦРНОГОРСКОМ НАРОДУ И ВОЈСЦИ!

На дан 16. фебруара (1. марта) 1921. у 11.15 сати ноћу, после доживљаја велике болести, престави се свету небама, неистинити и узалудни умишљотини ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО КРАЉ НИКОЛА I. Мој Умишљотини Отац, а наш многољубиви Краљ и Господар, у антибу Лазаров у Крају Антибу у Француској.

Пегуране досада неправде, поштовање Краљу Црној Гори и мучеништво Црногорског Народа; ставље у претешне брине за чист, за савршен и за будућност Црне Горе; и, оцајно и ничим несамоуложеном садржају ставља Црногорског Народа, кога он очински, љубавно, одбојно су, преје времена, Краља, који нас је водио из славе у славу, за једнак шесдесет година и који је уздицао чист и аве Црногорског Народа на нивоу да које досада није достизао ниједан од наших народа.

На дан 16. фебруара престави се да куца и сејба, њомом Савишлеме, тито, без бола и муче, на начин како умишљотини, прије нашег Великог Краља, Краља Цариградског, Краља Црне Горе, Краља Генија Краља « Црно Гора », Краља краше он, кога сте безгранично вољели, који је нас безгранично волио, којим сте се уздицали, а који се се је нама гордио.

ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО КРАЉ није испустио свој велики дух у саобраћу Црној Гори, у срећној свла љубави народа, није је био заслужно као велики муш и владар, који се је широм краја борио за слободу, а противу грубе силе и тираније! Он је умро са трном вијенцем мученика: брижан и оцајан за Част, Прavo и Слободу Црногорског Народа.

Он се је, благодарни неправдама и grubom насилју оних за које се је посебно, добродушно и herojski жртвовано, преселио у вјечност у туђини, далеко од дрвог нам Црне Горе! али и прије постојеће оцај сају он је чврсто пригрио на свом срцу « груду дрвога » црногорског са Царевог Лазу, коју је он увијек са собом носио као симбол муче, жртве и славе наше и коју ће са собом у гроб понјети. Он је умро, у постојеће чисту мисао на нас, са ријечима: « Нема Бог благодотворни и поштење моје неправде Црногоре! »

БРАЋО ЦРНОГОРЦИ!

Час је не само тузан, него и тужан, претешан с обиком на уздици постојеће у њом се налазило и на међанародној палаци Црне Горе.

Премајати се дриноти Краља Црне Горе, која ми је одбојно претешан и оцајно 19. Устава засадамо се пред жртвом широм Мага Умишљотини Отац, да ку по приједу Црне Горе и Мага оцајно Премајати посетити сву своју жртву и све своје боје на свак, добро и напредак Црне Горе и Црногорског Народа и да ку умишљотини Отац да интереси оцајно буду заштитени, не само моје личне интересе подићи и интереси народа него сам спреман подићи највеће жртве за Црну Гору и мучеништво Црногорског Народа.

У то име слави Великом и Благодотворном Краљу, ЊЕГОВОМ ВЕЛИЧАНСТВУ НИКОЛИ!

Њини Црногорски Народ!
Њини Црногорски Војска!
Њини Црна Гора!

Дано савјетом 16. фебруара (другог марта) владајућег црногорског државног прије, у антибу Лазаров, у Крају Антибу, у Француској.

ДАНИЛО с. р.

МИНИСТАРСКИ САВЕТ:

Председник Министарског Савета,
Јовановић Стевановић Павловић,
и Заступник Министра Унутрашњих Послова,
Ј. С. ПАВЛОВИЋ с. р.

Министар Војске,
Димитрије Милутиновић с. р.

„Njegovo Veličanstvo Kralj nije ispuštio svoj veliki duh u slobodnoj Crnoj Gori, u sredini svojeg ljubljenog naroda, što je bio zaslužio kao veliki muž i vladar, koji se je cijeloga vijeka borio za slobodu, a protivu grube sile i tiranije. On je umro s trnovitim vijencem mučenika; brižan i očajan za Čast, Pravo i Slobodu crnogorskog naroda.

On se je, blagoreći nepravdama i grubom nasilju onih za koje se je nesebično, dobrovoljno i herojski žrtvovao, preselio u vječnost u tuđini, daleko od drage nam Crne Gore; ali i pri potonjem izdisaju, on je čvrsto prigrlio na svojem srcu 'grudu zemlje' crnogorske sa Careva Laza, koju je on uvijek sa sobom nosio kao simbol muke, herojstva i slave naše i koju će sa sobom u grob ponijeti. On je umro u posljednjem času misleći na vas a

riječima: ‘Neka bog blagoslovi i pomogne moje nesrećne Crnogorce’!¹⁹

Vlada u izbjeglištvu formirala je vojne jedinice, koje je trebalo da posluže za upad u Crnu Goru, da omoguće povratak dinastije i poništenje odluka Podgoričke skupštine. Ali za takvo što, Vlada nije imala podršku nijedne strane sile; kralj Nikola je, u međuvremenu umro, a gro jedinica, smještenih u Gaeti (Italija), nakon odluke italijanskog ministarstva vojske da zabrani ulazak izbjeglim Crnogorcima u Italiju 1920. godine, te nakon Rapalskog ugovora i preduzimanja mjera za likvidaciju crnogorske vojske, najveći broj vojnika se vratio u Crnu Goru, a jedan dio pobjegao u druge zemlje, Ameriku, Argentinu. Marta 1921. godine crnogorska vojska u Italiji je razoružana. Poslije smrti kralja Nikole u martu 1921. godine došlo je do odbijanja dijela vojske da primi komandu predsjednika emigrantske vlade Jovana Plamenca i Mihaila I. Italija je i formalno 1. juna 1921. prestala da izdržava crnogorsku vojsku, kojoj je svaka pomoć ukinuta 15. avgusta 1922. godine. Raskol među crnogorskim političkim emigrantima se intenzivirao tokom 1922. godine. Emigranti su bili podijeljeni na pristalice i protivnike Jovana S. Plamenca. Glavnina crnogorske političke emigracije nalazila se tada u Italiji i Francuskoj. Tada počinje njeno osipanje i razilaženje. Najveći dio emigranata se iz Italije vraća u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, ali jedan, ne mali broj, najupornijih i najdosljednijih opredjeljuje se da ostane u egzilu i odatle nastavi borbu za slobodu Crne Gore. Jovan S. Plamenac odlazi iz Italije 1923. godine u SAD i okuplja oko sebe jednu neveliku grupu Crnogoraca. Najznačajniji i mnogo veći dio crnogorske političke emigracije u Evropi, Južnoj Americi i Ševernoj Americi pripadaju protivnicima Jovana S. Plamenca. Raskol se prenio na tlo Ševerne Amerike, prevashodno SAD, đe su se pro-

¹⁹ *Glas Crnogorca*, br. 91. 3. III 1921.

tivnicima Jovana S. Plamenca, nakon njegovog dolaska u SAD, pridružile mnoge poznate ličnosti i članovi međunarodnih komiteta za nezavisnost Crne Gore, među kojima su najpoznatiji Luidi Kriskuolo, Aleksandar Divajn i Antonio Baldaći (predsjednik Centralnog komiteta za nezavisnost Crne Gore u Bolonji).²⁰

Crnogorski glasnik piše da su političku djelatnost Jovana S. Plamenca na tlu Amerike osudili „stari i oprobani prijatelji Crne Gore u inostranstvu“, profesor Aleksandar Divajn, ser Robert Parkington, kanadski general Burham, predsjednik Crvenog krsta u Kanadi, profesor Makelar, Hugo Movinkel itd, dodajući da je „Centralni komitet za nezavisnost Crne Gore izbrisao Plamenca iz spiska svojih članova“.²¹

Takođe, članovi Međunarodnog komiteta za nezavisnost Crne Gore, sa sedištem u Njujorku, koji su, između ostalih, činili Luidi Kriskuolo, Frederik E. Barnam, Eugen Korivo, Aleksandar Divajn i Antonio Baldaći, 6. marta 1924. godine, u svom proglasu „Pacifikacija Crne Gore od strane Srbije“, navode da „ovaj Komitet ne priznaje autoritet Jovana S. Plamenca, ili njegovih pomoćnika, da djeluju u ime crne Gore“.²²

Njujork tajms je 16. aprila 1922. godine objavio tekst „Negiranje nacije“ poznatog američkog publiciste Voltera Litlerfilda, koji se u autorskom tekstu bavi sudbinom Crne Gore u vrijeme i nakon Velikog rata (I svjetski rat). Ovaj tekst je pisan sa dovoljnom vremenskom distancom tako da se može smatrati objektivnim prikazom događaja koje obrađuje:

²⁰ Novak Adžić, „Crnogorsko pitanje (1918–1931)“, Otvoreni kulturni forum, Cetinje, 2014. godina

²¹ *Crnogorski glasnik*, Detroit, Mičigen, USA, godina VIII, broj 31, 15. februar 1923, str. 4, tekst „Povodom skandala Jovana Plamenca“.

²² „The Pacification of Montenegro by Serbia!“ – „Crna Gora u egzilu 1918–1925“, Dr Šerbo Rastoder, knjiga II, Podgorica, 2004, str. 523–524.

NEGIRANJE NACIJE

Crnogorski naponi da spriječe anektiranje njihove države od strane Srbije - Reparaciona komisija ne zna kome da plati 2.000.000\$ prikupljenih za Crnu Goru

*Piše: Walter Littlefield*²³

Ove nedjelje u Đenovi će obeznađeni ostatak *de iure* Vlade Crne Gore otići iz svog šedišta u starom zdanju na adresi Via Volturmo 7 u Rimu i pokušati, pred Vrhovnim savezničkim vijećem, da obezbijedi priznanje koje su, iako često i rječito odobreno od strane raznih šefova poslanstava Antante, uvijek ignorisala njihova predstavnička tijela – Vrhovno vijeće, Savjet ambasadora i Liga nacija.

Ta anomalija je toliko nevjerovatna, da bi istraživanje njenih razloga bilo od vitalnog značaja za sve one koji još uvijek vjeruju u očuvanje nekih fragmenata ratnog idealizma, koji je skoro zbrisan kasnijim konvencijama. Ne treba biti sljedbenik argumenata u korist nezavisnosti Crne Gore sa jedne strane ili njene apsorpcije od strane Srbije sa druge, bez sposobnosti razumijevanja đe leži istina.

²³ Walter Littlefield (1867–1948), rođen u Bostonu, bio je poznati autor i novinar. Njegov otac bio je izvršni direktor novina. Osnovno obrazovanje je sticao u bostonskim javnim školama, studije je Littlefield pohađao na Harvard University tokom 1888–93.

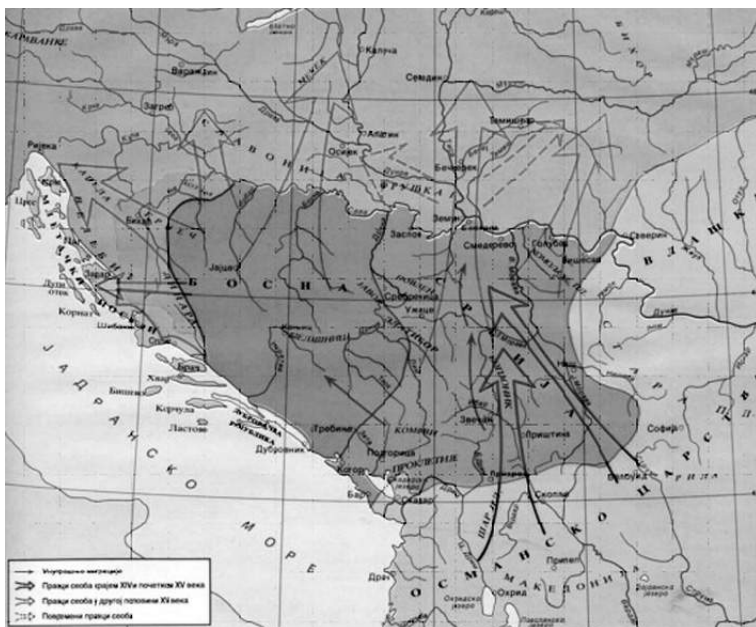
Savršeno je jasno zašto bi Italija iz političkih, strateških i dinastičkih razloga željela da Crna Gora bude ponovo uspostavljena u punoj slobodi djelovanja kao nezavisna država. Podjednako je jasno zbog čega Francuska to ne bi željela. Propaganda i jedne i druge u cilju zastupanja sopstvenih ciljeva, treba biti predmet sumnje. Osim toga, ni neobavezujući stav britanske vlade nije misterija. Iz odbijanja ove vlade zahtjeva upućenog Donjem domu da se objavi izvještaj grofa De Salisa o situaciji u Crnoj Gori može se dedukcijom zaključiti samo jedna činjenica. Izvještaj u kojem su u potpunosti osuđeni metodi koje je koristila Srbija, a koje je podržavala Francuska i francuski generali, Franše d'Epere i Venal, kojima je Crna Gora pripojena Srbiji, i objavljivanje tih podataka od strane britanske vlade se ne bi moglo tumačiti kao prijateljski akt prema Francuskoj, čija je ošetljivost bila jedan od najtežobnijih elemenata u posljernatnim prilagođavanjima.

Nije posebno ni važno da li De Salisov izvještaj potvrđuje u svim svojim jezivim detaljima „Krvavi album Karađorđevića“. Činjenica da je to potpuna potvrda svih navodnih zvjerstava Srba u Crnoj Gori je sasvim dovoljna za sve razumne ljude. I najzad, sasvim je prirodno da je i naš Stejt dipartment, s obzirom da je smatrao neophodnim da u januaru 1921. godine povuče ovlašćenja diplomatskih i konzularnih predstavnika Crne Gore i nije htio da se zamara objašnjenima zašto je to učinio – ignorisao sve zahtjeve koje je *de iure* Vlada Crne Gore uputila radi objašnjenja takvog stava.

Teška nepravda

Jedino što je važno je da je učinjena teška nepravda hrabrom i starom narodu. Koraci kojima se ta nepravda odvijala mogu se čitati kao otvorena knjiga:

– Crna Gora, sa površinom približne veličine Konektikata i brojem stanovnika približnim Roud Ajlendu, postala je, u XVII stoljeću, kolijevka slovenskih plemena koja su se spuštala na Balkan sa severoistoka, i u narednih pet stoljeća, uglavnom pod svojim kraljevima Bodinom i Mihajlom, doživljavala veliki procvat sve dok nije inkorporirana u veliko srednjovjekovno Srpsko kraljevstvo.

Mapa SANU migracija srpskog stanovništva u XIV i XV stoljeću

Ovo kraljevstvo su zbrisali Turci na Kosovom polju 1389. godine i od tada je Crna Gora, koja je ime dobila po crnoj sjenci njene najveće planine Lovćen, postala azil za Slovene koji su bježali od turskog ropstva. Oni su, sa preživjelima sa Kosova, uglavnom srpskim aristokratama²⁴, oformili novu Crnu Goru, koja je stoljećima bila jedina nacija na poluostrvu koja je uspješno odolijevala invaziji Turaka, čak i kada su oni uznapredovali do kapija Beča. Pod vladavinom svojih vladika, prinčeva i konačno kralja, Crna Gora je uvijek predvodila sve naredne pokušaje da se Turci išćeraju iz Evrope, a njene planine su često nudile sigurno utočište poraženim preživjelima. Crna Gora je ispalila prvi hitac u Prvom balkanskom ratu 1912. godine, poslala je 10.000 vojnika da pomognu Srbiji u borbi protiv Bugarske u Drugom balkanskom ratu 1913. godine, i pratila je Srbiju u Svjetskom ratu u avgustu 1914. godine.

Crnogorski kralj Nikola, koji je umro u egzilu prije godinu dana, optužen je da je pokušao da sklopi zaseban mir sa Austrijom u proljeće 1915. godine. Ukoliko jeste, ti pregovori nijesu rezultirali ničim, jer u jesen te godine vidimo njegovu odraslu mušku populaciju mobilisanu

²⁴ Omiljena teza crnogorske historiografije u vrijeme vladavine knjaza/kralja Nikole, koja nema uporište u istorijskim dokumentima. Današnja historiografija, uključujući i SANU, u svojim migracijskim mapama srpskog stanovništva sa područja Stare Srbije nakon Kosovske bitke ne uključuje tadašnju teritoriju Zete. Na prikazanoj slici crvene strijele pokazuju kretanje otomanske vojske, a plave seobe srpskog stanovništva. Za velikosrpsku historiografiju Zeta je dio Srbije, pa je na mapi tako i prikazana.

do posljednjeg čovjeka u galantnoj odbrani lijevog krila Srpske vojske tokom njenog povlačenja iz Beograda. Zatim tu je predaja planine Lovćen, koja je trebalo da dominira nad austrijskim brodovima u Boki Kotorskoj – dominirali bi da su pošedovali 12 inčne topove, koje saveznici, nakon brojnih obećanja, nijesu isporučili. Opet se pominju pregovori sa Bečom, ali ako ih je bilo, mora da su bili neuspješni kao i prethodni, jer su Nikola i članovi njegove odgovorne vlade pobjegli u Francusku. Tokom austrijske okupacije agresori nijesu imali više uspjeha u uspostavljanju provincijske vlade u Crnoj Gori nego što Srbija ima sada u uspostavljanju aneksione.

Tokom cijelog rata i sve do vremena primirja, državnici Antante, a čak i predsjednik Vilson, stalno su govorili sa istim žarom o obnovi Crne Gore, kao i o obnovi Belgije i Srbije, o izgubljenim francuskim provincijama, o pravima Grka u Turskoj.

Uticaj dva događaja

Ali desiće se dva događaja u novembru 1918. godine, koja će ove pobožne izjave učiniti nedjelotvornim na Pariskoj mirovnoj konferenciji i drugim konferencijama koje su uslijedile – nedjelotvornim čak i pred Savjetom i Skupštinom Lige nacija. Skoro humoristička epizoda te situacije je da je Reparaciona komisija prikupila 2.000.000\$ za Crnu Goru, ali navodno nije znala kome da ih isplati, premda je Srbija uložila zahtjev. U nastavku stava vašingtonske vlade, zvanično je saopšteno da je prisustvo *de iure* Vlade Crne Gore u Rimu sasvim

neregularno. Da li je, međutim, išta neregularnije od prisustva u Vašingtonu ruske ambasade Vlade Kerenskog koja je prestala da postoji?

Koja su to dva događaja koja su u novembru 1918. godine izgleda promijenila cjelokupni status Crne Gore? Prvo, 19. novembra je izabrana Nacionalna skupština u Crnoj Gori, a pet dana kasnije, na zasjedanju u Podgorici, izglasala je pripajanje države Srbiji i ukidanje dinastije. Zatim je Vlada u Beogradu „ratifikovala“ ovo glasanje. Stoga, vidimo da, zvaničnim prihvatanjem ali bez legalnog priznavanja, status Crne Gore potiče od glasanja Nacionalne skupštine u Podgorici. U izgovoru, srpski zvaničnici koji su sproveli izbore uz pomoć francuske vojske, rekli su da je bilo nemoguće okupiti staru skupštinu, jer je dvije petine poslanika bilo u izbjeglištvu u inostranstvu, te je bilo neophodno izabrati novu. Ovaj saziv je bio potpuno neustavan, jer nije data mogućnost za sazivanje starog Parlamenta, koji je dobio nalog kraljevskim dekretom da se ponovo okupi sljedećeg dana nakon potpisivanja primirja. Nije važno da li su srpski zvaničnici, koji su požureni iz Beograda da nadgledaju izbore, uložili sve svoje znanje i poštenje da izbori budu pravični. Poziv na izbore je po sebi bio nelegalan čin i, po osnovu nepoštovanja dekreta o okupljanju starog Parlamenta, sasvim podložan sumnji. Ali, da li su ti izbori sprovedeni na pošten način? Ukoliko su bili pošteno sprovedeni – i ako izveštaj grofa De Salisa potvrđuje tu činjenicu – zašto taj izveštaj nije objavljen? Imajući to u vidu, sasvim je ispravno vjerovati da izveštaj uopšte to ne potvrđuje; da su njegovi zaključci, potpuno suprotni. Ovo vjerovanje ima svoje osnove u

pričama crnogorskih izbjeglica u ovoj zemlji i u dodatnoj činjenici da su ljudi kod kuće pokušavali da pokažu na svaki mogući način da se protive dominaciji Srbije.

Da li je to realno?

Uz to, uzmite u obzir istoriju Crne Gore; uzmite u obzir istoriju Srbije. Da li djeluje prihvatljivo da su aristokrate Crne planine, nakon vjekovne borbe da održe svoju nezavisnost i nakon što je ta nezavisnost uspostavljena, odjednom odlučile da postanu članovi naroda čiji su preci bili sluge na imanjima onih koji su pobjegli sa pokolja na Kosovu? Potvrđan odgovor je potpuno besmislen.

Skoro prije godinu dana Crnogorska vlada je poslala Stejt dipartmentu u Vašingtonu memorandum koji se odnosi na opoziv ovlašćenja generalnog konzula Crne Gore, F. D. Diksa, sa stanom u Njujorku. Osim specifične prirode protesta, čije će opšte odrednice pratiti delegati u Đenovi, možda ne bi bilo nezanimljivo pročitati ovđe raspravu zakonite Vlade u odnosu na trenutnu situaciju. Dokument, koji je potpisao J. S. Plamenac, premijer i ministar spoljnih poslova, dijelom kaže:

„Kada su srpske trupe, predvođene francuskim oficirima, ušle u Crnu Goru i izvršile aneksiju savezničke Crne Gore silom i krvoproliećem; i kada se crnogorski narod podigao na oružje protiv novih ugnjetavaća, predsednik Vilson, na jednoj od šednica Mirovne konferencije, sastavio je poruku koja je proslijedena crnogorskom narodu posredstvom Crnogorske vlade i

francuskih vojnih vlasti. Prema ovom telegramu, predstavnici velikih sila apelovali su na crnogorski narod da zaustavi krvoproljeće, uz uvjeravanje da će mu biti omogućeno pravo slobodnog samoopredjeljenja.

Termin „slobodno samoopredjeljenje“ može se razumjeti samo na dva načina: kao pravo na samoopredjeljenje kako ga predviđa crnogorski Ustav ili samoopredjeljenje kakvo je odobreno čak i neprijateljskim provincijama, kao što su Šlezvig, Gornja Šleska i sl.

Ukoliko je poruka predsjednika Vilsona crnogorskom narodu značila prvi metod, onda je Crna Gora trebalo da bude obnovljena na isti način kao Belgija i Srbija. Ukoliko je, međutim, pod pojmom „slobodno samoopredjeljenje“ podrazumjevan drugi metod, onda je ono trebalo biti sprovedeno plebiscitom, koji bi prirodno značio povlačenje srpske okupacione vojske, dok bi glasanje kontrolisale velike savezničke sile.

ANNIHILATION OF A NATION

Montenegrins' Effort to Prevent Annexation of Their Country to Serbia—Reparations Commission Doesn't Know to Whom to Pay \$2,000,000 Collected for Montenegro

By WALTER LITTLEFIELD.

A French note of the 27th of June this week the destiny of the remnant of the Kingdom of Montenegro, with its 300,000 inhabitants, from its headquarters in the city of London at 7 Via Vittoria, Rome, and before the Supreme Council of the Allies attempt to secure a recognition, which, while frequently and eloquently acknowledged by various heads of the Entente chancelleries, has always been ignored by their representative bodies—the Supreme Council, the Council of Ambassadors and the League of Nations.

The anomaly is no extraordinary one. It is a tragedy that has been a vital concern for all those who still believe in saving some fragments of the war's idealism, almost obliterated by succeeding conventions. One need not be a partisan of the arguments advanced for the independence of Montenegro, on the one hand, or for her absorption by Serbia, on the other, without being able to realize what the truth is.

It is perfectly obvious why Italy, for political, strategic and dynamic reasons should wish it to be returned to full liberty of action as an independent State. It is equally obvious why France should not desire this to be so. The propaganda of each, in order to secure its ends, is open to suspicion. However, the "neocommunist" attitude of the British Government is no mystery.

These plenary sessions of the Paris Peace Conference and at the other conferences that followed—definitely even before the Council and the Assembly of the League of Nations. An almost humorous episode of the situation is that the Reparations Commission has \$2,000,000 collected for and due to Montenegro, but doesn't apparently know to whom to pay it, although Serbia has not been a claimant.

In examination of the attitude of the Washington Government it has been officially stated that the presence of the de Jure Government of Montenegro is quite irregular. Is it, however, any more irregular than the presence of a Russian embassy of the defunct Hapsburg Government at Washington?

Now what were the two events which in November, 1918, seemed to change the entire status of Montenegro? In the first place, a National Assembly was convened by Serbia, on the other, without being able to realize what the truth is. It is perfectly obvious why Italy, for political, strategic and dynamic reasons should wish it to be returned to full liberty of action as an independent State. It is equally obvious why France should not desire this to be so. The propaganda of each, in order to secure its ends, is open to suspicion. However, the "neocommunist" attitude of the British Government is no mystery.

old Assembly because two-fifths of the deputies were refugees abroad, and so it became necessary to elect a new one. Now this election was absolutely unconstitutional as no opportunity was given for the gathering of the old Parliament, which had been ordered to reassemble by royal decree on the day after the armistice was signed. It does not matter whether the Serbian officials, who were hurried from Belgrade to supervise the elections, exercised all their loyalty and honesty to have the elections held. The call for the elections in itself was an illegal act, and, in its defiance of the decree assembling the old Parliament, quite open to suspicion.

But was this election fairly conducted? In the circumstances it is perfectly fair to believe that the report confirms nothing of the sort that its opponents are, on the contrary, quite the opposite. This belief finds both color and proof in the stories told by Montenegrin refugees in this country and in the added fact that the people at home are trying to show in every possible way that they object to the domination of Serbia.

Is It Reasonable?

And, consider the history of Montenegro: consider the history of Serbia. Does it seem reasonable that the aristocrats of the Black Mountain, after the struggle

of centuries to maintain their independence, and when that independence was actually achieved, should suddenly decide to become the members of a people whose security were the ruin of those who escaped from the slaughter at Kosovo? An affirmative answer does not appear to the writer's standing.

Nearly a year ago the Montenegrin Government disappeared to the State Department at Washington a memorandum relating to the revocation of the capitulation of the Montenegrin Cossack General, P. D. Ditz, resident at New York. Little from the specific nature of the protest, as its general lines will be followed by the delegates at Geneva. It may not be found uninteresting to read here the exact content of the Government de Jure to present to the present situation. The document, which is signed by J. S. Plimanski, Premier and Minister of Foreign Affairs, says in part:

"When the Serbian troops, led by French officers, entered Montenegro and accomplished the annexation of the so-called Montenegro by force and bloodshed, and when the Montenegrin people rose in arms against this new oppression, present violence, at one of the sittings of the Peace Conference, composed a message which was communicated to the Montenegrin people through the Montenegrin Government and by means of the French military authorities. By this telegram the representatives of the great

powers agreed to at the right. "The t can be t either the foremen i for the i granted i as Stewi "If Pe people di method, been rest them and and such "Free as have bee plebiscite the with Occupie outstancd "Howe other ha that it remain are bou constitut grin pres "Pain freque Monteneq grumst divided counti a breakin Monteneq only old grade, be of i dity, and woud b given w fice, and New, e milie pr ceage of he admit talie in pact remm

Međutim, ni jedno ni drugo nije još uvijek sprovedeno u praksi, tako da pitanje Crne Gore i dalje ostaje otvoreno, dok su velike sile trebale da to riješe u korist ustavne slobode crnogorskog naroda.

Uzimajući u obzir sve prethodne činjenice, kraljevska Vlada Crne Gore ne može da vjeruje da bi Vlada SAD – najcivilizovanije države na svijetu – počinila akt koji bi značio raskidanje diplomatskih odnosa sa Crnom Gorom. Takav akt ne samo da bi pomogao kriminalnim namjerama Beograda, već bi prenebregao sve principe međunarodnog morala i pravde, a SAD bi bile krive za nepoštovanje date riječi o poštovanju suvereniteta Crne Gore.

Najzad, iako nam možda nije u potpunosti po volji žestoki jezik ovog dokumenta, mora se priznati da su razlozi da se odluče na njegovo pisanje bili veliki i da napisane činjenice ostaju – neobjašnjene, ignorisane i očevидno bez opravdanja.“

ЦРНОГОРСКОМ НАРОДУ И ВОЈСЦИ!

Непријатељи Црне Горе, да би зашле познати своје (завојничке) планове према вој и уништили право и слободу Црногорског Народа, успjeli su da pred nama moćnim Савезницима, црногорско питање јавно представе, као питање династичко, а не као питање чисто народно, као што оно у ствари јесте.

Они су, да би зашле постигли свој циљ, и окривили злочин према Црној Гори, обостали Могу Узвишеног Оца и Мене изјавили клеветам, желећи нам тим овомогућити рад код Савезника за добро и право Црногорског Народа. Та изолитика, воју Београд, нитеситно и отворено води од 1916. године против Црне Горе, не бијаша сретна и пачина, и поред отворених уста и јерга, које су Мој Узвишени Отац и Црногорски Народ добровољно учинили за Србију и Савезнике, нашла је, издалост, моћну витору код изјесног Савезника на земљу.

Због тога са Црном Гором поступио се је, од неких Савезника, много горе него да је била у непријатељском табору без обзира јна

мене надвојничког жртве, на међународно право и морал и без обзира на многобројне сечање и писмене обавезе Великих Сила, којима се гарантира слобода и суверенитет Црне Горе и Црногорског Народа.

У мјесто награде у моменту побједе, заједнички изјављене, Црној Гори уништена је изаду годинама слобода, крвава тековина Црногорског Народа, а црногорском народу покушана се одузети чак и право самоуправељена, које је признато и разним непријатељским војвојинама.

Успjели су тековину подмалаја у кин се Црна Гора нашла; жалећи на један сечањи изјави протестовати против насла према Црној Гори и Црногорском Нароу, а јерга својој заштити и традицијам Мојих Савезних Предика рејесно сам се, да абдирирам на прсту Црне Горе у корист Мога дубавеног Синови Плетогот Краљевског Височителца Књаза Михаила, на кога то право прелизи према члану 12. Устава, убијели, да бу, извршујући ову дужност према Отабини, најбоље послужити интересима Црногорског Народа.

U proglasu „Crnogorskom narodu i vojsci“, objavljenom u Glasu Crnogorca od 3. marta 1921. godine, posvećenom smrti kralja Nikole I Petrovića Njegoša, princ Danilo, sin kralja Nikole, piše: „Neprijatelji Crne Gore, da bi lakše izveli svoje zavojevačke planove prema njoj i uništili pravo i slobodu Crnogorskoga Naroda, uspjeli su da pred našim moćnim Saveznicima, crnogorsko pitanje lažno predstavljaju, kao pitanje dinastičko, a ne kao pitanje čisto narodno, kao što ono u stvari jeste...”